

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ (*)

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ - ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Β. Η ΕΙΚΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Ἡ εἰκονογραφία τῆς Θεοτόκου συνδέεται πρὸς πλήθος προβλημάτων, ἀναφερομένων εἰς τὴν τιμὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ, τὰς δημιουργηθεῖσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παραδόσεις, τοὺς τύπους τῶν εἰκόνων, ὡς καὶ τὰ ἀποδοθέντα εἰς τὴν Θεοτόκον ὀνόματα ἢ ἐπωνύμια, τὰ συνδεόμενα καὶ πάλιν πρὸς τοὺς ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς ἰδρυθέντας ναοὺς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτοῖς θαύματα.

1. Η ΤΙΜΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ

Συμφώνως πρὸς τὰς ἐκκλησιαστικὰς πηγὰς, οἱ ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ πρῶτοι χριστιανοί, Ἰουδαῖοι κατὰ τὸ πλεῖστον, ἔβλεπον εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Θεοτόκου, ἣτις ἐγέννησε τὸ μέσον τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐν τῇ Γενέσει τοῦ Μωϋσέως (γ' 15) προφητείας, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν διὰ τοῦ ὄφως πτώσιν αὐτοῦ, ἐνθα λέγεται ὅτι ἡ γυνὴ θὰ συντρίψῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ ὄφως, ἦτοι τοῦ διαβόλου, ὅστις ἠπάτησε τὴν Εὐαν, τὴν πρώτην γυναῖκα. Οὗτοι ἐτίμων συγχρόνως τὴν Παρθένον Μαρίαν ὡς «εὐλογημένην ἐν γυναιξί» καὶ «κεχαριτωμένην» κατὰ τὰ Εὐαγγέλια. Βραδύτερον ὁμως εἰς ἐθνικὰς χώρας, ὅπου διεδίδετο ὁ χριστιανισμὸς, ἤρχισεν ἡ Μαρία νὰ θεοποιῆται, μάλιστα μεταξὺ τῶν αἰρετικῶν Γνωστικῶν, τοῦ βου αἰῶνος, οἵτινες συνδυάζοντες τὸν χριστιανισμὸν πρὸς στοιχεῖα φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ πρὸς ιδέας θρησκευτικὰς ἀνατολικῶν λαῶν, ἀπετέλεσαν διάφορα μυθολογικὰ συστήματα καὶ ἠρμήνευσαν διὰ «συζυγιῶν» ἢ «αἰώνων» τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ Κόσμου. Εἰς τούτους ἡ Παρθένος Μαρία συνεχέετο πρὸς τὸ Πνεῦμα, ὅπερ κατ' αὐτοὺς ἦτο θῆλυ καὶ ἐκαλεῖτο «Μήτηρ τῶν ζώντων». Ἐκ τοῦ ἐπισκόπου Σαλαμῖνος τῆς Κύπρου Ἐπιφανίου (401), τοῦ διασώσαντος εἰς τὸ κατὰ τῶν αἰρέσεων ἔργον του, τὸ τιλοφορούμενον «Πανάριον» πλείστας πληροφορίας περὶ τῶν Γνωστικῶν, γνωρίζομεν ὅτι ἐν Ἀραβίᾳ (πιθανῶς τῇ

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 13 τοῦ ΚΣΤ' τόμου.

Πετραία Ἀραβία, τὸ σημερινὸν Χαουράν) εἶχεν ἀπὸ τῆς Θράκης καὶ τῶν ἄνω μερῶν τῆς Σκυθίας μεταφυτευθῆ ἢ αἵρεσις τῶν *Κολλυριδιανῶν* ἢ *Μαριολατρῶν*, οἵτινες περιγράφονται ὡς «ἀπονέμοντες τῇ Παρθένῳ Μαρίᾳ ἰσόθεον τιμὴν» ἢ ὡς «ἀντὶ Θεοῦ ταύτην παρειαγάγειν ἐσπουδακότες» (Ἐπιφάνιου, Πανάριον, αἰρ. σθ' 23).

Οἱ ὀπαδοὶ τῆς αἵρέσεως ταύτης, κατὰ τὸ πλεῖστον γυναῖκες, προσέφερον ὡς «ἰέρειαι τῆς Παρθένου» πρὸς τιμὴν αὐτῆς κολλυρίδας ἢ πλακοῦντας, τοὺς ὁποίους ἔτρωγον μετὰ ταῦτα. «Τινὲς γυναῖκες, λέγει ὁ Ἐπιφάνιος, κουρικόν τινα κοσμοῦσαι δίφρον (δηλ. τετράγωνον), ἀπλώσασαι ἐπ' αὐτὸν ὀθόνην ἐν ἡμέρᾳ τινὶ φανερᾷ τοῦ ἔτους... ἄρτον προτιθέασι καὶ ἀναφέρουσι τὸ ὄνομα τῆς Μαρίας, αἱ πᾶσαι δὲ ἀπὸ τοῦ ἄρτου μεταλαμβάνουσιν» (Πανάριον, αἰρ. σθ' 1).

Ἀντίθετοι τούτων ἦσαν οἱ Ἀντιδικομαριανῖται, ἧτοι αἵρετικοὶ μὴ τιμῶντες τὴν Μαρίαν ὡς Παρθένον. «Ἀντιδικομαριανιτῶν τινες, λέγει ὁ αὐτὸς Ἐπιφάνιος, ὥσπερ ἐχθραίαν πρὸς τὴν Παρθένον ἔχοντες καὶ βουλόμενοι κατετελιζεῖν ἐκείνης τὸ κλέος, φθόνῳ τινὶ ἄρθέντες ἢ σφάλματι καὶ χροᾶναι βουλόμενοι διανοίας ἀνθρώπων, ἐτόλμησαν λέγειν τὴν ἁγίαν Μαρίαν μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν ἀνδρὶ συνῆφθαι, φημί δὲ αὐτῷ τῷ Ἰωσήφ».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας διὰ τὴν προσήκουσαν εἰς τὴν Θεοτόκον τιμὴν παρατηρεῖται πάλῃ τις μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς ἑλληνικῆς ἰδέας τῆς *Παρθένου Θεᾶς* πρὸς τὴν ἰουδαϊκὴν μονοθεϊστικὴν ἰδέαν τῆς *Μαρίας γυναικός*.

Ἀπέναντι τῶν δύο τούτων ἀπόψεων, ἡ Ἐκκλησία ἠσπάσθη μέσην τινα ὁδόν. Ἀπεκήρυξεν ἀμφοτέρας τὰς ἀπόψεις ὡς αἵρετικὰς καὶ ἐδέχθη τὴν Μαρίαν ὡς Παρθένον καὶ κατ' ἐξοχὴν ἁγίαν, διὸ καὶ ἐκάλεσεν αὐτὴν *Παναγίαν* καὶ ὡς γενήσασαν τὸν Χριστὸν Θεόν, *Θεοτόκον*, ἀπέρριψε δὲ καὶ τὴν γνώμην περὶ τῆς Μαρίας ὡς ἀπλῆς γυναικός τῶν ἀντιδικομαριανιτῶν καὶ τὸ μετὰ τῆς ἰδέας αὐτῆς συνδιόμενον ὄνομα *Χριστοτόκος*.

Ἀφορμὴν εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως τῆς Μαρίας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἔδωκε τὸν Ἐ' αἰῶνα ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος, ὅστις ἀντιδικομαριανίζων, ἐκάλει τὴν Θεοτόκον Χριστοτόκον, προβάλλων τὴν πρότασιν «μόνον μὴ ποιεῖτω τὴν Παρθένον Μαρίαν Θεάν». Κατ' αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου († 444) ἀντέταξεν «ἡμεῖς, οἱ Θεοτόκον λέγοντες (τὴν Μαρίαν), τεθεοποιήκαμεν δὴ οὐδένα πώποτε τῶν τελούντων ἐν κτίσμασι· κατειθίσμεθα δὲ Θεὸν εἰδέναί τὸν ἕνα καὶ φύσει καὶ ἀληθῶς ἴσμεν δὲ ἄνθρωπον οὔσαν καθ' ἡμᾶς τὴν μακαρίαν Παρθένον».

Τελικὴν μορφήν προσέλαβεν ἡ περὶ τῆς Θεοτόκου γνώμη τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἐν Ἐφέσῳ συγκαληθείσῃ Γ' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ τῷ 431, ἧτις ὥρισεν: «Ὁμολογοῦμεν τὴν ἁγίαν Παρθένον Θεοτόκον, διὰ τὸ τὸν Θεὸν

Λόγον σαρκωθῆναι καὶ ἐνανθρωπήσαι καὶ ἐξ αὐτῆς συλλήψεως ἐνώσαι ἑαυτῷ τὸν ἐξ αὐτῆς ληφθέντα ναόν».

Ἡ ἐπὶ τοῦ δόγματος τῆς Συνόδου τῆς Ἐφέσου στηριζομένη πίστις περὶ τῆς Μαρίας ὡς «*Παναγίας Παρθένου Θεοτόκου*» κυριαρχεῖ καθ' ὅλους τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Κύκλος ἑορτῶν πρὸς τιμὴν αὐτῆς σχηματίζεται, ναοὶ μεγαλοπρεπεῖς ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου ἰδρύονται, πλήθος παραδόσεων περὶ θαυμάτων, λειψάνων, εἰκόνων, ἀγιασμάτων καὶ ἄλλων φέρονται εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ, ἀποβαίνει δὲ ἡ Μαρία, πρὸ πάντων εἰς τοὺς μοναχοὺς, τὸ κύριον πρόσωπον λατρείας. Ὁ κατὰ τὸν Η' αἰῶνα ἐγεροθεὶς εἰκονομαχικὸς σάλος, κατ' οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ περιορίσῃ τὴν λατρείαν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν πρὸς τὴν Θεοτόκον.

2. ΟΙ ΑΡΧΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

I. Παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ. Εἰς τὴν εἰκονογραφίαν τῆς Θεοτόκου διακρίνομεν, συμφώνως πρὸς τὰ περὶ τιμῆς τῆς Θεοτόκου ἐκτεθέντα ἀνωτέρω, δύο περιόδους: τὴν *πρωτοχριστιανικὴν* καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 431 καὶ ἐξῆς. Εἰς τὴν α'. περίοδον ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται σπανιότατα εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν κοιμητηρίων ὡς βρεφοκρατούσα, εἰς φυσικὴν στάσιν μητρὸς κρατούσης ἢ θηλαζούσης τὸ βρέφος (εἰκ. 1), συμφώνως καὶ πρὸς ἀρχαῖα πρότυπα (οἷον τὴν παράστασιν τῆς Εἰρήνης τοῦ Κηφισσοδότου κ.ἄ.).

Ἀφ' ἑτέρου εἰς ἰδεαλιστικὴν μορφήν *δεομένης* εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος εἰς τινὰς τῶν παραστάσεων τῶν διακρινομένων εἰς πυθμένας ὑαλίνων δοχείων ἐκ φύλλων χρυσοῦ (Goldgläser) ἐνίοτε μεταξὺ τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων καὶ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Η ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΑ ἢ ἀπλῶς ΜΑΡΙΑ (εἰκ. 2) ἢ εἰς τὰς τοιχογραφίας κοιμητηρίων τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ ἀρχῶν τοῦ 5ου εἰς μορφήν καὶ πάλιν *δεομένης*, καίτοι πολλοὶ διαβλέπουν εἰς αὐτὰς εἰκόνα θανούσης ἐν τῇ συνήθει στάσει *δεομένης*.

Εἰς τὴν β'. περίοδον συντελεῖται ἡ ἀνάπτυξις τῆς εἰκονογραφίας τῆς Θεοτόκου ὡς *Μητρὸς τοῦ Θεοῦ*, οὕτω δὲ τοῦ λοιποῦ συντομογραφικῶς (MP ΘΥ) προσαγορεύεται εἰς τὰς εἰκόνας.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παραμένουν ἀμφοτέροι οἱ τύποι (βρεφοκρατούσης καὶ *δεομένης*), εἴτε συνδυαζόμενοι μετ' ἄλλων ἱερῶν προσώπων εἰς τὰς διαφόρους συνθέσεις εἴτε καὶ αὐτοτελεῖς. Πρῶτον χρονολογημένον παράδειγμα εἶναι τὸ ψηφιδωτὸν τῆς ἐν Ρώμῃ βασιλικῆς S. Maria Maggiore (432), ὅπου ἡ Θεοτόκος παρίσταται ἐν βασιλικῇ περιβολῇ κατὰ πρότυπα τῆς αὐλικῆς τέχνης (εἰκ. 3).

II. Βυζαντινή εποχή. α) Αί περί τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου παραδόσεις. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν ἀναπτύσσονται δύο παραδόσεις: ἡ παράδοσις περὶ ἀχειροποιήτων εἰκόνων καὶ ἡ παράδοσις περὶ εἰκόνων τοῦ Ἐθαγγελιστοῦ Λουκᾶ. Ἡ πρώτη παράδοσις ἀναφέρεται εἰς ἀχειροποιήτους εἰκόνας ἀναφανείσας ἐν Λύδῃ τῆς Παλαιστίνης (τῇ ἀρχαίᾳ Διοσπόλει), ὅπου ἐπιστεύετο ὅτι εἰς τὸν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Ἰωάννου ἰδρυθέντα ναὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεομήτορος, «θεῖα τινὶ ἐνεργείᾳ ὁ χαρακτὴρ τῆς Θεοτόκου ἐφ' ἐνὶ τῶν κίωνων τοῦ ναοῦ ἐγκαθίδρυτο... ὄνπερ χαρακτῆρα (συνεχίζει ἡ παράδοσις) μέχρις Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου ἀποσφζόμενον Ἐβραίους τινὰς ἀποστείλαντας ζωγράφους εἰς τὸ πειθέσθαι τὸ ἀληθὲς καὶ δὴ τὸ ἐκτύπωμα ἐφ' ἐνὶ τῶν κίωνων τοῦ ναοῦ καθιδρυμένον ὄρωντες, ὄλην ἐκτετυπωμένην τὴν ἡλικίαν, ἣ τε πορφύρα καὶ ὁ στολισμός, ὡς ἦδη ὄρωσαν καὶ φθεγγομένην βλέποντες μαρμαρικοῖς τεχνάσμασι ταύτην κατορύξαι πειρώμενοι, ἔτι μᾶλλον λαμπροτέραν καὶ ἀπαστράπτουσιν ἐν τῷ βάθει τοῦ κίονος ἐφεύρισκον τὸ ἐκτύπωμα».

Ἐτέρα διήγησις ἀναφέρει ὅτι καὶ ἐν τῇ παραπλησίῳ πόλει τῆς αὐτῆς Λύδδης, Αἰνεῖα τοῦ παραλύτου, τοῦ ἰαθέντος ὑπὸ τοῦ Πέτρου (Πράξ. θ'. 33 κ.έ.) «χέρσιν ἰδίαις κτίσαντος εὐκτῆριον οἶκον τῆς Θεοτόκου, συνεργούντων καὶ ἄλλων μαθητῶν τοῦ Κυρίου ὄντων ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα... ὠράθη ἐν τῷ δυτικῷ τοῦ ναοῦ μέρει στήλη ἐγγεγραμμένη ἐν σχήματι γυναικείῳ, τρίτην τῷ μέτρῳ, πορφύραν ἐστολισμένην, ἐγγεγλυμμένοις γράμμασι περιέχουσιν οὕτως: Μαρία ἡ μήτηρ τοῦ Ναζωραίου βασιλέως Χριστοῦ... καὶ οὕτως οἱ μακάριοι Ἀπόστολοι, θεῖα κρίσει καὶ ψήφῳ τῇ τῆς Θεομήτορος ἐμφανείᾳ τὸν ναὸν ἐκκληροδότησαν. Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῇ τῆς Πανάγνου καὶ Θεομήτορος σεπτῇ εἰκόνι, ἔνδοξά τε καὶ ἐξαίσια, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς τεθαυματούργηται τῇ αὐτῆς χάριτι».

Ἡ δευτέρα παράδοσις περὶ εἰκόνων τοῦ Λουκᾶ μαρτυρεῖται οὕτως: «Ἐσαύτως καὶ ὁ θεσπέσιος ἀπόστολος καὶ Ἐθαγγελιστὴς Λουκᾶς τὸν σεβάσμιον καὶ θεῖον χαρακτῆρα τῆς ἁγίας Θεομήτορος Μαρίας, ἔτι ἐν σαρκὶ αὐτῆς ζωῆς καὶ τὰς διατριβάς ποιουμένης ἐν τῇ ἁγίᾳ Σιών, ζωγραφικαῖς ταῖς μίξεσιν τὴν τῆς Πανάγνου στήλην ἐν πίνακι διεχάραξεν ὡς ἐν κατόπτρῳ τῇ μετέπειτα γενεᾷ ἐγκαταλειπὼς καὶ ταύτην αὐτῇ τῆς Θεομήτορος ὑποδειξάμενος, τῆς δὲ εἰπούσης «Ἡ χάρις μου μετ' αὐτῆς ἔσται»¹.

1. Τ' ἀνωτέρω κείμενα εἶναι εἰλημμένα ἐκ τῆς ὑπὸ Σακκελίωνος δημοσιευθείσης ἐκ τῶν ἀνεκδότων τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης (Ἐθαγγ. Κήρυκα, τόμ. Η'. 1864 σελ. 155 κ.έ.) ἐπιστολῆς κατὰ τῷ 836 τῶν ἁγιωτάτων Πατριαρχῶν: Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν βασιλέα Θεόφιλον (ἀνάλυσιν καὶ κριτικὴν τῆς ἐπιστολῆς βλ. αὐτόφθι σελ. 97 κ.έ.). Τὰς αὐτὰς παραδόσεις ἀναφέρουν ὁ Ἀνδρέας Κρήτης (6ος αἰ.) καὶ ὁ Γεώργιος μοναχὸς (9ος αἰ. P. Gr. 109, 979 κ.έ.). Περὶ τῶν παραδόσεων βλ. ἐκτενῶς καὶ ἐν Dobschütz, Christusbilder etc. Leipzig, 1889, I σελ. 79 καὶ σ. 148. Περὶ τῶν τύπων καὶ τῆς τύχης τῶν εἰκόνων τούτων λέγομεν κατωτέρω.

β) Οἱ κυριώτεροι τύποι τῶν βυζαντινῶν εἰκόνων τῆς Θεοτόκου. Εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν παραμένουν ἀμετάβλητοι οἱ ἀρχικοὶ τύποι τῆς δεομένης καὶ τῆς βρεφοκρατούσης Θεοτόκου, διατηρούμενοι μέχρις ἡμῶν, ἀλλὰ προστίθενται καὶ νέοι. Οἱ κυριώτεροι τῶν τύπων αὐτῶν εἶναι :

1. **Εἰκὼν τῆς Ἀχειροποιήτου.** Ὁ τύπος τῆς περιφήμου αὐτῆς εἰκόνας τῶν παραδόσεων δὲν εἶναι εἰσέτι σαφῶς καθωρισμένος. Εἰς σφραγίδας εἰκονίζεται ὡς εἰκὼν τῆς Θεοτόκου δεξιοκρατούσης (βλ. G. Schlumberger, *Sigillographie*, 1884 σ. 38), εἰς τοιχογραφίας δὲ καὶ φορητὰς εἰκόνας βυζαντινῶν ναῶν παρίσταται ὡς εἰκὼν τῆς Θεοτόκου δεομένης. Ἡ πρώτη παράδοσις ἐντοπίζεται εἰς μίαν κυρίως εἰκόνα, τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα τῆς Ἑκκλησίας τῶν Ἀβραμιτῶν, τῆς λεγομένης καὶ Μονῆς τῆς Ἀχειροποιήτου καὶ κειμένης παρὰ τὴν Χρυσὴν Πύλιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κληθείσης ὁμοίως καὶ Νέας Ἱερουσαλὴμ, θεωρουμένης δὲ ὡς κτίσμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Αἱ ἀνωτέρω ἐν τούτοις παρατεθεῖσαι παραδόσεις ἀναφέρουν δύο εἰκόνας τῆς Ἀχειροποιήτου ἀναφανείσας ἐν Λύδδῃ τῆς Παλαιστίνης (μίαν καθιδρυμένην ἐν κίονι τοῦ ναοῦ τοῦ κτισθέντος ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Ἰωάννου, καὶ ἑτέραν ἐν τῇ παρακλησίᾳ πόλει τῆς αὐτῆς Λύδδης, Αἰνέα τοῦ παραλύτου ἐν στήλῃ ἐγγεγραμμένην κλπ. (βλ. ἀνωτέρω).

Οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸ ζήτημα τοῦ τύπου τῆς Ἀχειροποιήτου, καταλήγουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν εἶναι σήμερον δυνατόν νὰ καθορισθῇ ὁ παλαιὸς τύπος, καθόσον αἱ σωζόμεναι εἰκόνες τῆς Ἀχειροποιήτου ἀνάγονται εἰς νεωτέραν ἐποχὴν (ἀπὸ τοῦ 11ου αἰ.), οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι μετεφέρθη ἐκ Λύδδης εἰς Κων/πολιν αὐτούσιον τὸ ἐκτύπωμα (καὶ μᾶλλον τὸ ἀντίγραφον αὐτοῦ) εἰς τὴν ἔχουσαν ὡς πολιοῦχον αὐτῆς μονὴν τῶν Ἀβραμιτῶν, καίτοι τὸ προσδοθὲν εἰς τὴν Μονὴν ὄνομα τῆς Νέας Ἱερουσαλὴμ μαρτυρεῖ ὅτι ἡ εἰκὼν προέρχεται ἐκ Παλαιστίνης.

Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι πρὸς τιμὴν τῆς εἰκόνας τῆς Ἀχειροποιήτου ἰδρῦθησαν παλαιαὶ Ἑκκλησίαι εἰς ἐπαρχίας (βασιλικὴ τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης, Μονὴ Ἀχειροποιήτου ἐν Κύπρῳ καὶ ἄλλαχοῦ), ἔχουσαι ὡς πολιοῦχους εἰκόνας τῆς Ἀχειροποιήτου τύπου δεομένης, ὑποθέτομεν ὅτι ὁ τύπος τῆς Ἀχειροποιήτου εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν θὰ ἦτο ὁ τῆς δεομένης, καίτοι κατὰ τὴν μεσοβυζαντινὴν ἐποχὴν δύναται γενικῶς νὰ παρατηρηθῇ, προκειμένου περὶ τῶν εἰκόνων τῆς Θεοτόκου, ὅτι ἐνῶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα οἱ τύποι ἦσαν καθωρισμένοι, ἀνταποκρινόμενοι μόνον εἰς τὰ προσγραφόμενα εἰς τὰς εἰκόνας ἐπίθετα, εἰς ὑστέρους χρόνους ἕνεκα θαύματος κ.λ.π. παρατηρεῖται ἐναλλαγὴ τύπων καὶ ὀνομάτων μὴ ἀνταποκρινόμενων εἰς τὰς ἀρχικὰς μετὰ παραδόσεων εἰκόνας. Ἡ δημοσιευομένη ἀνέκδοτος ψηφιδωτὴ εἰκὼν δεξιοκρατούσης τοῦ 12ου αἰ. τῆς Μονῆς Σινᾶ (εἰκ. 4) μιμεῖται πιθανώτατα τὴν ἀρχικὴν εἰκόνα τῆς Ἀχειροποιήτου, ἡ δὲ εἰκὼν 5 (τοιχογραφία τοῦ ἐν Καστορίᾳ βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ Κασνίτζη (14ος αἰ.) μετὰ

τῆς ἐπιγραφῆς: «Ἡ ἀχειροποίητος» εἶναι χαρακτηριστικὴ εἰκὼν τοῦ βυζαντινοῦ τύπου τῆς Ἀχειροποιήτου, (πρβλ. καὶ εἰκ. 5η τῆς μονῆς Ἀχειροποιήτου Κύπρου).

2. **Εἰκὼν Ὁδηγητρίας.** Εἰκὼν φερομένη ὡς ἔργον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ. Κυριωτάτη εἰκὼν τῆς ἀριστεροκρατούσης Θεοτόκου, παλλάδιον τῆς βασιλευούσης, τιμωμένη ὡς ἔργον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ἀνευρεθείσα κατὰ τὴν παράδοσιν ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπὸ τῆς Αὐτοκρατείας Εὐδοκίας—τῆς Ἀθηναῖδος καὶ ἀποσταλεῖσα πρὸς τὴν ἀδελφὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Πουλχερίαν, εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἣτις ἴδρυσεν τὴν Μονὴν τῶν Ὁδηγῶν, ὅπου ἐτέθη ἡ εἰκὼν πρὸς προσκύνησιν καὶ ἔλαβεν ἐκ τῆς Μονῆς ταύτης τὸ ὄνομα, ἐρμηνευόμενον καὶ ὡς δηλωτικὸν ἰδιότητος τῆς Θεοτόκου—ὡς καθοδηγούσης τοὺς πιστοὺς. Ὁ τύπος τῆς εἰκόνας τῆς Ὁδηγητρίας (ἀριστεροκρατοῦσα Θεοτόκος) διεσώθη εἰς δλόκληρον τὸν χριστιανικὸν Κόσμον καὶ παραμένει μέχρις ἡμῶν (εἰκ. 6). Πρὸς τιμὴν τῆς ἐποιήθησαν ὕμνοι (ὡς ὁ ψαλλόμενος εἰς τὸν παρακλητικὸν κανόνα: ἄλαλα τὰ χεῖλη τῶν ἀσεβῶν τῶν μὴ προσκυνούντων τὴν εἰκόνα σου τὴν σεπτὴν, τὴν ἱστορηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου, Λουκᾶ ἱερωτάτου, τὴν Ὁδηγήτριαν.

Αἱ δύο αὐταὶ εἰκόνας τῶν παραδόσεων διεδόθησαν κυρίως κατὰ τοὺς εἰκονομαχικοὺς ἀγῶνας, ὅποτε οἱ εἰκονόφιλοι προέβαλλον κατὰ τῶν εἰκονομάχων αὐθεντικὰς τρόπον τινὰ εἰκόνας, αἵτινες ἀπέβησαν σὺν τῷ χρόνῳ λατρευτικαί, χωρὶς ὅμως ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία δι' ἀποφάσεων Οἰκουμενικῆς τινὸς Συνόδου νὰ ἐπισφραγίσῃ τὴν αὐθεντιαν αὐτῶν, ἐδέχθη ὅμως ταύτας πρὸς προσκύνησιν. Οὕτως, ὡς ἐδημιουργήθη ἡ εορτὴ τοῦ ἀγίου Μανδηλίου καὶ τοῦ Κεραμίου διὰ τὴν Ἀχειροποίητον εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, τοιοῦτοτρόπως ἐτιμήθη ἡ Ἀχειροποίητος εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἡ κοσμοῦσα τοὺς ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς ναοὺς. Διὰ τὰς εἰκόνας τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ ἐποιήθησαν ὕμνοι ὡς ὁ μνημονευθεὶς ἀνωτέρω ὕμνος τοῦ παρακλητικοῦ κανόνος. Ἀνάλογοι παραδόσεις ἐδημιουργήθησαν καὶ ἐν τῇ Δύσει (εἰκὼν τῆς Βερονίκης καὶ αἱ πολυπληθεῖς εἰκόνας τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ) ¹.

Οἱ λοιποὶ κυριώτεροι τύποι τῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου εἶναι:

α) **Ἡ Εἰκὼν τῆς Πλατυτέρας.** Εἶναι ἡ γνωστὴ εἰκὼν ἡ κοσμοῦσα τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ βήματος τῶν βυζαντινῶν ναῶν ἀλλὰ καὶ τινων παλαιοχριστιανικῶν, διακρινομένη εἰς τὸν τύπον τῆς ὀλοσώμου ἐνθρόνου Θεοτόκου, κρατούσης πρὸ τοῦ στήθους τῆς τὸν Χριστόν, εἴτε εἰς τὸν τύπον τῆς δεομένης ἐν προτομῇ μετὰ ἢ ἄνευ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐχούσης τὴν ἔννοιαν τῆς ἐνσαρκώσεως ἢ τῆς δεήσεως πρὸς τὸν Παντοκράτορα τοῦ τρούλλου ὑπὲρ τῆς

1. Περὶ τῶν εἰκόνων τούτων ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἐκκλησίας βλέπε τὰς παραδόσεις καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν εἰς τὸ ἔργον μου «Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ Τέχνῃ» Ἀθῆναι 1914, σ. 27-48. Πρβλ. ἐκτενέστερον καὶ Dobschütz, *Cristusbilder*, Leipzig, 1889, I σελ. 83 καὶ II σελ. 148 ἀν.

σωτηρίας τοῦ Κόσμου. Τὸ ὄνομα προῆλθεν ἐκ τῆς ὑμνολογίας (τῶν χαιρετισμῶν τοῦ Ἀκαθίστου: «χαῖρε σκέπη τοῦ Κόσμου, Πλατυτέρα νεφέλης»).

β) Ἡ εἰκὼν τῆς Βλαχερνίτισσης. Εἶναι μία τῶν σεβασμιῶν εἰκόνων τῆς Μονῆς Βλαχερνῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ὑπῆρχε παρὰ τὸν ναὸν καὶ τὸ «ἅγιον λουῖσμα», παριστάσα συνήθως τὴν Θεοτόκον δεομένην καὶ ἔχουσαν ἐν ἐγκολπίῳ πρὸ τοῦ στήθους τῆς τὸν Χριστὸν, ἐνιαχοῦ φέρουσαν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἢ Ἐπίσκεψις. Ἐν τούτοις εἰς ἄλλας ἀρχαιότερας εἰκόνας (ὡς τοῦ Σινᾶ) ἡ Βλαχερνίτισσα παρίσταται ἀριστεροκρατοῦσα φέρουσα τὸ βρέφος ὄρθιον εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς, (βλ. εἰκ. 9).

γ) Εἰκὼν τῆς Ἀγιοσοριτίσσης. Περιφωμος εἰκὼν, τύπου δεομένης ἄνευ τοῦ Χριστοῦ, τιμωμένη εἰς τὸν δμώνυμον, παρὰ τὴν συνοικίαν τῶν Χαλκοπρατειῶν ὑπὸ τῆς Πουλχερίας ἰδρυθέντα ναὸν, τὸν ἐπιλεγόμενον τῆς ἁγίας Σοφοῦ, ὅπου ἐφυλάσσετο ἡ ζώνη τῆς Θεοτόκου, τμῆμα τῆς ὁποίας διασώζεται νῦν εἰς τὴν Μονὴν Βατοπεδίου τοῦ Ἁθῶ.

δ) Ἡ Χυμεντὴ εἰκὼν. Σπανία ἐσμαλωμένη εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, τύπου δεομένης, μνημονευομένη ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (βλ. Ἑπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν Β'. 1925, σελ. 281 κ. ἑ.) καὶ κοσμοῦσα πιθανῶς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως.

ε) Ἡ εἰκὼν τῆς Πηγῆς (ἢ Ζωοδόχου Πηγῆς). Ὀνομαστὴ εἰκὼν, τύπου δεομένης ἄνευ τοῦ Χριστοῦ, πολιοῦχος τῆς ὁμωνύμου ἔξω τῶν τευχῶν τῆς Κων/πόλεως πολλάκις ἀνανεωθείσης Μονῆς, τῆς συνδεομένης καὶ μὲ ἐθνικὰς παραδόσεις, εἶτα δὲ εἰκονιζομένη εἰς τοιχογραφίας καὶ εἰς φορητὰς εἰκόνας καὶ ὡς δεομένη ἅμα καὶ βρεφοκρατοῦσα, παριστωμένη ὡς ἀναδυομένη ἐκ κολυμβήθρας ἐν μέσῳ πηγῆς καὶ θαυματουργοῦσα εἰς πάσης τάξεως, ἐθνικότητος καὶ ἡλικίας πιστούς, (πρβλ. εἰκ. 18).

Ἡ τελευταία αὕτη εἰκὼν διασώζεται καὶ ὡς ἀνάγλυφος ἐπὶ μαρμάρου εἰς τὸν τύπον εἴτε δεομένης εἴτε Βλαχερνίτισσης μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν ἐγκολπίῳ πρὸ τοῦ στήθους, ὡς δεικνύει ἡ εἰκ. 7.

Πλὴν τῆς ἀναγλύφου εἰκόνας τῆς Πηγῆς συναντῶμεν καὶ ἀναγλύφους εἰκόνας τῆς Ὀδηγητρίας, ὡς αἱ διασωθεῖσαι ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μάρκου Βενετίας καὶ ἀλλαχοῦ, τιθέμεναι ἴσως καὶ εἰς προσόψεις ναῶν τῆς Θεοτόκου.

Τοὺς πλείστους τῶν ἀνωτέρω τύπων τῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου διέσωσε πολύτιμος εἰκὼν τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰῶνος εἰς τὴν Μονὴν Σινᾶ, εἰκονίζουσα ἄνωθεν τῶν θαυμάτων καὶ τῶν Παθῶν τοῦ Χριστοῦ τοὺς πέντε ὀνομαστοτέρους τύπους τῶν θαυματουργικῶν εἰκόνων τῆς Θεοτόκου, τῶν φυλασσομένων εἰς περιφώμους Ἐκκλησίας τῆς Κων/πόλεως (εἰκ. 8-9). Αἱ παραστάσεις αὗται τῆς Θεοτόκου τοῦ Σινᾶ διατάσσονται οὕτως ὥστε νὰ κυριαρχῇ ἐν τῷ μέσῳ ἡ Πλατυτέρα καὶ ἐκατέρωθεν αὐτῆς: ἀριστερά, ἡ Βλαχερνίτισσα, κρατοῦσα ὄρθιον τὸν Χριστὸν διὰ τῆς ἀριστερᾶς, προσομοιάζουσα τὸν τύπον τῆς Ἐλεούσης ἢ Γλυκοφιλούσης (ἐνῶ εἰς εἰκόνας ἤδη τοῦ 12ου αἰῶνος πα-

ρίσταται, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, δεομένη μετὸν Χριστὸν πρὸ τοῦ στήθους ἐν ἐγκολπίῳ) καὶ παρ' αὐτὴν ἡ Ὀδηγήτρια, ἡ περιφημος εἰκὼν τοῦ Λουκά, ἣτις ἠκολούθει τοὺς βασιλεῖς εἰς τὰς ἐκστρατείας καὶ τοὺς θριάμβους.

Δεξιὰ τῆς Πλατυτέρας εἰκονίζεται ἡ Ἀγιοσορῖτισσα τῆς μονῆς Χαλκοπρατειῶν εἰς τύπον δεομένης καὶ ἐστραμμένης πλαγίως καὶ τέλος ἡ Χυμευτὴ (γράφεται καὶ Χειμευτὴ), εἰς τύπον δεομένης, ὡς ἡ Ἀγιοσορῖτισσα, ἔχουσα ὄμως τὰς χεῖρας εἰς παράλληλον θέσιν καὶ τὴν κεφαλὴν ὑψηλά.

Ἐκ τῶν δύο τελευταίων τούτων τύπων ὁ τῆς δεομένης παραμένει ὁ αὐτὸς (φέρων εἰς ἀπεικονίσεις μονῶν—ὡς τῶν Μετεώρων—καὶ τὸ ἐπωνύμιον «ἡ Παράκλησις», ἔχων μόνον διαφορὰς ὡς πρὸς τὰς χειρονομίας εἴτε μετ' ἐκτεταμένας ἄνωθεν τῶν ὄμων ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας, εἴτε διευθυνομένας δεξιὰ ἐν δεήσει, ὁ δὲ τῆς βρεφοκρατούσης, ἔχων τὰς ἐρμηνευόμενας ἀνωτέρω παραλλαγὰς).

Ὡς πρὸς τὰς φερομένας ὡς εἰκόνας τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκά ἡ ὁρθόδοξος ἑλληνικὴ Ἐκκλησία διασώζει μέχρις ἡμῶν παραδεδομένας τρεῖς κυρίως βυζαντινὰς εἰκόνας: τὴν εἰκόνα τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἀνάγλυφον ἐκ κηρομαστίχης, δεξιοκρατοῦσαν. (πιθ. μιμουμένην τὴν ἀρχικὴν Ἀχειροποίητον), τὴν Κυκκώτισσαν (πολιοῦχον εἰκόνα τῆς μονῆς τοῦ Κύκκου ἐν Κύπρῳ) καὶ τὴν Σουμελιώτισσαν (θαυματουργικὴν εἰκόνα τῆς Μονῆς Σουμελᾶ Τραπεζοῦντος, φυλασσομένην μέχρι πρὸ τινος ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ καὶ παραδοθεῖσαν εἰς τοὺς ἐκ Τραπεζοῦντος πρόσφυγας).

Καὶ τῶν τριῶν ὄμως τούτων σεβασμίων λατρευτικῶν εἰκόνων διακρίνονται μόνον τὰ περιγραμμάτα, τὰ μὴ ἐμφανῆ δὲ ἔχνη τῆς Κυκκωτίσεως καλύπτονται ὑπὸ πέπλου κατὰ κυπριακὴν συνήθειαν (βλ. εἰκ. 10-12).

Παραλλαγαί, ἔνεκα τῶν στάσεων τῆς βρεφοκρατούσης Θεοτόκου (συνήθως ἀριστεροκρατούσης κατὰ τὸν τύπον τῆς Ὀδηγητρίας) εἶναι καὶ οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες τύποι: τῆς Γλυκοφιλοῦσης ἢ Ἐλεούσης (εἰκ. 13) (κατὰ διαφόρους στάσεις ἀσπαζομένης τὸ βρέφος), τῆς Γαλακτοτροφούσης (θηλαζούσης τὸ θεῖον βρέφος) (εἰκ. 14) καὶ τῆς Παναγίας τοῦ Πάθους (ἀρχικῶς εἰκονιζομένης ὡς ἀριστεροκρατούσης μετ' ἀγγέλους καὶ τὸν Χριστὸν προσβλέποντα τὰ σύμβολα τοῦ Πάθους, ἐπιγραφομένης καὶ διὰ τοῦ ἐπωνυμίου «ἡ Ἀμόλυντος» (εἰκ. 15) εἰς μεταβυζαντινοὺς δὲ χρόνους καὶ ἐκ δυτικῆς ἐπιδράσεως εἰς φορητὰς εἰκόνας ὡς «Παναγίας λυπημένης», φερούσης ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς τὸν Ἐσταυρωμένον.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω τύπων, ἔχομεν εἰς τοιχογραφίας καὶ φορητὰς εἰκόνας μετ' τὴν παράστασιν τῆς «ἀγίας Βάτου» τῆς μονῆς Σινᾶ, εἰκονιζομένην ὡς βρεφοκρατοῦσαν Πλατυτέραν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀκαταφλέκτου βάτου (εἰκ. 16). Ἡ εἰκὼν μετὰ τῶν σχετιζομένων συνήθως βιβλικῶν γεγονότων εἶναι πολι-

οὔχος εἰκῶν τῆς μονῆς Σινᾶ, ἔνθα ἀνατολικῶς τῆς ἀψίδος τοῦ Καθολικοῦ αὐτῆς ὑπάρχει τὸ σεβασμιον ὁμώνυμον παρεκκλήσιον.

Ὡς ἰδιότυπον, λαογραφικοῦ περιεχομένου τοπικὴν παράστασιν, ἀναφέρομεν τὰς ἐν Κύπρῳ ὑπαρχούσας φροητὰς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, δεξιοκρατούσης καὶ ἀριστεροκρατούσης, ἐφ' ὧν ἀναγράφονται αἱ ἐπιγραφαί: ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης «Ἡ Γοργοεπήκοος», ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας «ἡ Πληροφοροῦσα», (εἰκ. 17) ἐρμηνευομένη διὰ λαογραφικῶν κυπριακῶν παραδόσεων (ἐπιβιώσεων τῆς λατρείας τῆς Παφίας Ἀφροδίτης; βλ. Κυπριακὰς Σπουδὰς, ἔτος 17ον (1954) σ. 78 κ.ἐ. πρβλ. καὶ ἑτέραν ὁμοίως εἰκόνα ναοῦ τῆς Λευκωσίας, αὐτόθι εἰς Πίν. Κ', ἣτις φέρει τὰς ἐπιγραφάς: «Ἀγαπητιτζή» καὶ «Μισιτιτζή»).

3. ΤΑ ΕΠΩΝΥΜΙΑ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Εἰς τὴν βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν τῆς Θεοτόκου, μεγάλην σημασίαν ἐνέχουν καὶ τὰ εἰς τὰς εἰκόνας προσγραφόμενα ἐπωνύμια, προερχόμενα ἐκ τῆς λατρείας (ὕμνολογίας καὶ ἑορτῶν), ἐκ τῶν παραδόσεων βασιζομένων εἰς ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ Πρωτευαγγέλιον τοῦ Ἰακώβου (ἀπόκρυφον διήγησιν περὶ τοῦ βίου τῆς Θεοτόκου, γραφὴν ἀρχικῶς περὶ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰῶνος καὶ διαμορφωθὲν τὸν 4ον αἰῶνα) καὶ ἄλλα.

Αἱ εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, πλὴν τῆς κοινῆς ἐπιγραφῆς, Μήτηρ Θεοῦ (καὶ συντομογραφικῶς ΜΡ ΘΥ) προσέλαβον καὶ πλῆθος ὀνομάτων ἢ ἐπωνυμιῶν, αἵτινες προσεδόθησαν καὶ εἰς τοὺς ἀφιερωμένους εἰς αὐτὴν ναοὺς. Τὰ ἐπωνύμια ταῦτα ἐνέχουν ἱκανὴν σημασίαν διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς λαογραφίας τοῦ ἡμετέρου Γένους κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἢ ἀπαρίθμησις ὅμως τούτων εἶναι δυσκόλωτάτη, καθ' ὅσον ὀλοὲν ἀνευρίσκονται εἰς ἐπιγραφὰς εἰκόνων ἄγνωστοι ἐπωνυμίαι, δημιουργοῦνται δὲ καὶ νέαι ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τὰ γνωστὰ ἐν τούτοις ὀνόματα τῶν εἰκόνων καὶ τὰ ἐπωνύμια καθόλου τῆς Θεοτόκου δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας: τὰ ἐκκλησιαστικά, οἷονεὶ ἐπίσημα ἐπωνύμια τῆς Θεοτόκου τὰ προερχόμενα κυρίως ἐκ τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὴν Παναγίαν ἰδιοτήτων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, δι' ὧν ἐπανομάσθησαν καὶ ἐξέχοντες ναοί, καὶ εἰς τὰ δημώδη ἢ λαϊκά, τὰ ἀποδοθέντα εἰς τὴν Παναγίαν, τοὺς ναοὺς καὶ τὰς εἰκόνας τῆς ὑπὸ τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ λαοῦ, ἅτινα τελικῶς ἀπεδέχθη καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἀναφέρονται δὲ καὶ εἰς τὰ τελούμενα θαύματα, τὰς ἑορτὰς καὶ τοὺς κατόχους τῶν εἰκόνων ἢ τοὺς κτήτορας τῶν ναῶν.

Ἐκ τῆς β' αὐτῆς κατηγορίας ὠρισμένα ἐπίθετα σεβασμίων εἰκόνων (ἀχειροποιήτων καὶ εἰκόνων τοῦ Λουκᾶ), ἀναφανέντα ὡς λαϊκὰ ἐπίθετα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰκονομαχίας, εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐπίσημον ἐκκλησίαν καὶ παρέμειναν διατηρήσαντα τὴν λαϊκὴν τῶν

μορφήν, χωρίς όμως, ως είπομεν καὶ ἀνωτέρω, ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀποδεχθῆ καὶ ὡς δογματικὰς ἀληθείας τὰς συνδεομένους μετ' αὐτῶν παραδόσεις.

Ἄφ' ἐτέρου ἐκκλησιαστικὰ ἐπιθέτα ἔλαβον λαϊκὴν μορφὴν, ἐρμηνευθέντα εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Κατωτέρω παρέχομεν παραδείγματα μόνον ὀνομάτων ἐκ τῶν δύο τούτων κατηγοριῶν, ἐρμηνεύομεν δὲ καὶ τὰ σπουδαιότερα τῶν ὀνομάτων.

α) Ἐκκλησιαστικὰ ἐπωνύμια. Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιθέτων τὰ σπουδαιότερα, ἀναφερόμενα εἰς ἰδιότητες ἀποδιδόμενας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ προερχόμενα κυρίως ἐκ τῆς ὕμνων, εἶναι : Ἀμόλυτος, Γοργοεπήκοος, Ἐλεούσα, Ἐπίσκεψις (καὶ Ὁξεΐα-ταχεΐα Ἐπίσκεψις), Ἡλιόκαλος, Χυμεντή, Βεβαία ἐλπίς, Πανύμνητος, Ἰαματική, Κοσμοσώτειρα, Κυρία τῶν Ἀγγέλων, Ὁδηγήτρια, Παράκλησις, Παραμυθία, Παμμακάριστος. Πανάχραντος, Παρηγορήτρια, Παντάνασσα, Περιβλεπτος, Πλατυτέρα (Ἐψηλοτέρα, Κυρία τῶν Οὐρανῶν), Ρόδον τὸ Ἀμάραντον, Ὑπακοή, Ὑπέρμαχος στρατηγός, Φοβερὰ προστασία, Χώρα τοῦ Ἀχωρήτου καὶ Χώρα ζώντων κ.ἄ.

β) Λαϊκὰ ἐπωνύμια. Τὰ ὑπὸ τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ λαοῦ δημιουργηθέντα ἄπειρα ὀνόματα τῆς Παναγίας δύνανται νὰ διακριθῶσιν : εἰς ὀνόματα εἰκόνων ἀποδιδόμενα εἰς ταύτας ἕνεκα τῶν στάσεων τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν φέρεται τὸ παιδίον, εἰς ὀνόματα ναῶν καὶ μονῶν διαφόρων τόπων ἀφιερωμένων εἰς τὴν Θεοτόκον, συνδεομένων συνήθως διὰ θαυμάτων ἐπιτελουμένων διὰ τῶν τιμωμένων ἐν αὐτοῖς εἰκόνων τῆς Παναγίας, καὶ ὀνόματα προερχόμενα ἐκ τῶν κατόχων εἰκόνων τῆς Θεοτόκου ἢ τῶν κτητόρων τῶν ναῶν τῆς.

Ἰδιαίτεραι κατηγορίαι λαϊκῶν ἐπωνυμιῶν εἶναι τὰ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιθέτων — τῶν δηλωτικῶν ἰδιοτήτων τῆς Θεοτόκου — λαμβανόμενα καὶ μετατρέπομενα εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, δι' ὧν κατονομάζονται εἴτε ναοὶ εἴτε εἰκόνες, τὰ ἐκ τῶν ἑορτῶν καὶ τὰ ἐκ τοῦ σχήματος ἢ τοῦ τρόπου κατασκευῆς τῶν ναῶν.

Κατωτέρω θὰ ἀναφέρωμεν χαρακτηριστικὰ μόνον παραδείγματα λαϊκῶν ἐπωνυμιῶν ἐκ τῶν διαφόρων κατηγοριῶν, δυνάμενα ἐπ' ἄπειρον νὰ πλησιασθῶσιν.

1. Ὄνόματα εἰκόνων ἐκ τῶν στάσεων τῆς Παναγίας, οἷον Ἀριστεροκρατοῦσα, Δεξιοκρατοῦσα, Γλυκοφιλοῦσα (ὡς μετὰ μητρικῆς στοργῆς ἀσπασομένη τὸ παιδίον), Γαλακτοτροφοῦσα (ὡς θηλάζουσα τὸν Χριστόν), Πλατυτέρα (ἐνθρονος βρεφοκρατοῦσα ἢ δεομένη, προερχομένη ἐξ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιθέτου τοῦ Ἀκαθίστου, ὡς καὶ τὰ ὀνόματα θαυματουργικῶν ἀγιορειτικῶν εἰκόνων (παρὰλλαγὰι κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς βρεφοκρατοῦσης), ὡς εἶναι : ἡ Πορταῖτισσα (τῆς Μονῆς Ἰβήρων, εὐρεσκομένη εἰς παρεκκλήσιον παρὰ τὴν Πόρταν - εἴσοδον τῆς Μονῆς), ἡ Τριχεροῦσα (εἰκ. 19) (τῆς μονῆς Χελανδαρίου,

ἀπεικονιζομένη με τρίτην χειρα τὴν θαυματουργικῶς ἀποκατασταθεῖσαν δεξιάν τοῦ Δαμασκηνοῦ), αἱ τῆς Μονῆς Βατοπεδίου θαυματουργικαὶ εἰκόνες Ἐπιφανήτρια, Ἐλαιοβρωτίς, Ἐσφαγμένη, καὶ Παραμυθία καὶ ἡ τοῦ Πρωτάτου, ἐφέστιος εἰκὼν ὀλοκλήρου τοῦ Ἁθῶ ἢ ἐπιλεγομένη τὸ Ἄξιον ἐστὶ πρὸ τῆς ὁποίας κατὰ τὴν παράδοσιν ἠκούσθη ψαλλόμενος ὁ ὕμνος: «Ἄξιον ἐστὶν ὡς ἀληθῶς», προτασσόμενος εἰς τὸν ὑπάρχοντα ὕμνον: «τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβεὶμ...»¹.

2. Ὀνόματα ναῶν καὶ μονῶν μετ' εἰκόνων τῆς Παναγίας διαφόρων τόπων: α) **Κωνσταντινουπόλεως**: *Καμαριώτισσα*, (εἰκὼν καὶ ναὸς τῆς Θεοτόκου ἰδρυμένος εἰς τὸν περίβολον τῆς τέως Ἐμπορικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης), *Μουχλιώτισσα* (εἰκὼν καὶ ναὸς τοῦ Μουχλίου ἐν Φαναρίῳ), *Καφατιανή*, *Κουμαριώτισσα* (εἰκόνες καὶ ναοὶ τοῦ Πέραν) κ.ἄ. (βλ. *Γεδεών*, Βυζαντινὸν ἑορτολόγιον, Κων)πολις 1849, σελ. 205-212, ἐνθα ἀριθμοῦνται καὶ ἐξιστοροῦνται 82 μοναὶ καὶ ναοὶ τῆς Κων)πόλεως, ἰδρυθεῖσαι πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἐξ ὧν μάλιστα πηγάζουν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων ἐκκλησιαστικῶν ἐπωνυμιῶν τῶν εἰκόνων τῆς Παναγίας, ἐλάχισται τῶν ὁποίων διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν (ὡς ἡ εἰκὼν τῆς Μονῆς *Παμμακαρίστου* ἀποκειμένη εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναὸν κ. ἄ. προβλ. *Γ. Σωτηρίου*, *Κειμήλια τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Ἀθῆναι 1937 σελ. 23 κ.ἔ.).

β) **Ἀθηνῶν καὶ Περιχώρων**: Ἐπιφανήτρια, περίφημος εἰκὼν βρεφοκρατοῦσης Θεοτόκου τοῦ χριστιανικοῦ Παρθενῶνος, φέρουσα κατὰ ἐποχὰς καὶ τὰ ἐπίθετα: *Γοργοεπήκοος* (εἰκ. 7α), δι' οὗ ἐπωνομάσθη καὶ ὁ παρὰ τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν ναὸς, τιμώμενος σήμερον ὡς ναὸς τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, *Μεγάλῃ Παναγιά*, δι' οὗ ἐπωνομάζετο ὁ ἐξαφανισθεὶς ναὸς τῆς Βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ, Ἁγία Κυρά, (ἡ μεταβυζαντινὴ εἰκὼν τῆς ὁποίας διασώζεται, ἀποκειμένη εἰς τὴν αἰθουσαν τῶν ὑποδοχῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν), *Μουσταπίδαινα* (ὄνομα ναῖδριου τοῦ Ἐλαιῶνος Ἀθηνῶν) *Μαγμαριώτισσα* (Χαλανδρίου), *Νερανζιώτισσα* (Ἀμαρουσίου), *Χρυσοσπηλιώτισσα* (εἰκὼν τῆς Παναγίας, ναῖδριου ἐν σπηλαίῳ ἀνωθεν τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου, μεταφερθεῖσα πιθ. καὶ προσδώσασα τὸ ὄνομα εἰς τὸν σημερινὸν ναὸν τῆς Χρυσοσπηλιωτίσεως), *Χρυσοκαστριώτισσα*, *Χρυσοδαφνιώτισσα*, (ὄνομα εἰκόνος τῆς μονῆς Δαφνίου) *Πυργιώτισσα* (ὄνομα ναῖδριου Πύργου τῆς Στοᾶς Ἀττάλου) κ.ἄ.

γ) **Νήσων**: *Καταπολιανή* (Ἐκατονταφυλιανὴ Πάρου), *Σκοπιώτισσα* (Ζακύνθου), *Χοζοβιώτισσα* (Ἀμοργοῦ), *Νεαμονίτισσα* (Χίου), *Κυκκώτισσα*

1. Ἐκ τῶν ἁγιορειτικῶν τούτων σεβασμιῶν εἰκόνων τῆς Παναγίας, τῶν συνδεομένων με πλῆθος παραδόσεων, ἐλάχισται ἀνήκουν εἰς βυζαντινοὺς χρόνους (Πορταίτισσα Ἰβήρων, Τριχεροῦσα Χελανδαρίου κ. ἄ.) αἱ πλεῖσται ὅμως εἶναι μεταβυζαντινῆς ἢ ἀντίγραφα ἀρχαιοτέρων ἢ ἐπεσκευασμένα (βλ. εἰκ. 19 τῆς Τριχερούσης ἐπεσκευασμένην εἰς τὰ πρόσωπα).

Ἀρακιώτισσα, Ἀψιδιώτισσα, Ἐροκηπιώτισσα (Κύπρου), Μυριδιώτισσα, (Κυθήρων) Ἀντιβουნიώτισσα, Διμνιώτισσα (Κερκύρας), Παναγία Τήνου κ.ἄ.

δ) **Ἐτέρων τόπων:** *Μανριώτισσα (Καστορίας), Μακρυνίτισσα, (Μακρυνίτης - Πηλίου), Χρυσοαφίτισσα (Χρύσαφα Λακωνίας), Πλατανιώτισσα (παρὰ τὸ Μέγα Σπήλαιον εἰς πλάτανον παρὰ τὸ χωρίον Κλαπατσούνα), Παχγιώτισσα (Αἴνου Θράκης) κ. ἄ.*

ε) **Ἐνόματα ναῶν καὶ εἰκόνων ἐκ τῶν κατόχων:** *Κουκουζέλισσα (εἰκὼν τοῦ ἄθωνίτου βυζαντινοῦ μουσικοῦ Κουκουζέλη) ὡς καὶ τὰ ἀθηναϊκὰ Καπνικαρέα ἢ Καμουχαρέα, Βλασαροῦ, Δουβέργενα, Κρυσταλιώτισσα, Κυμινιάτισσα, Ξυδοῦ (Κηφισσίας), Ροδίτισσα, Ροδακιώτισσα, Ρόμπη, Χρυσοροῦδαινα, Παναγία τοῦ Καλιᾶ, Παναγία Καντήλη κ.ἄ.*

στ) **Ἐκ τῶν θαυμάτων:** *Φανερωμένη (Σαλαμίνας κ. ἄ.), Θαλασσίτρα (Σμιάθου), Γαλατιανή, Γαλατοῦσα, Ἅγιο - Γάλας (Χίου), Θεοσκεπάστη (Κύπρου), Ταξειδιάρα, Ρευματοκρατοῦσα (Αἴνου Θράκης) κ. ἄ.*

ζ) **Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιθέτων:** *Γοργοπικὸ (ἀθηναϊκὸν ἐπίθετον τῆς Θεοτόκου ἐκ τοῦ Γοργοεπήκοος τῆς Ἀθηνιωτίσσης, ἄλλως Γοργοπήκοος τῆς μονῆς Δοχειαρίου τοῦ Ἄθω), Ἐλεημονίτρα, Γιάτρισσα (ἐκ τοῦ Ἰαματικῆ), Παρηγορίτισσα (καὶ Παρηγορίσα τῆς Ἄρτης, ἐκ τοῦ παρηγορίτρια), Πανιοβασίλισσα (ἐκ τοῦ Παντάνασσα), Ἅγία Κυρά, Κυριώτισσα, Κυρία τῶν ἀγγέλων (Ζακύνθου), Παραμυθιά (ἐκ τοῦ Παραμυθία), Παρακαλέστρα (ἐκ τοῦ Παράκλησις), Μεγαλόχαρη Στρατηλάτισσα (ἐκ τοῦ Ὑπέρμαχος Στρατηγός), Ἅγιά Ἀπακοῦ (ἐκ τοῦ Ὑπακοή).*

η) **Ἐκ τῶν ἐορτῶν:** *Τοῦ Ἀκαθίστου, Μεσοσπορίτισσα (ἐορταζομένη τὴν 21ην Νοεμβρίου—τῶν Εἰσοδίων—ὁπότε συμπίπτει τὸ μέσον τῆς σπορῆς), κ. ἄ.*

θ) **Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν ναῶν καὶ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς των:** *Σκαλωτή, Κρεμαστή, Τρουλλωτή, Πελεκητή, Προσηλιακή, Πολυποροῦ κ.ἄ.¹*

1. Τὰ παρατεθέντα ἐπωνύμια τῆς Θεοτόκου, εἶναι, ὡς εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω, ἐλάχιστα ἀπέναντι τοῦ πλήθους τῶν ἀναγινωσκομένων εἰς τὰς εἰκόνας· ἐνταῦθα ἐπεχειρήθη ἢ συστηματικώτερα μόνον κατάταξις αὐτῶν, νομίζομεν δὲ ὅτι ἡ διάκρισις αὐτῶν εἰς ἐκκλησιαστικὰ καὶ δημῶδη εἶναι προτιμωτέρα, καθόσον ἡ προτεινομένη ὑπ' ἄλλων ὑπαγωγή τῶν ὀνομάτων εἰς τὰ ἔχοντα τὰς καταλήξεις -ώτισσα, -ανή, -ούσα, -οῦ καὶ -έα δὲν ἐφαρμόζεται πλήρως, διότι θὰ ἔπρεπε νὰ προστεθῶσιν ἐπ' ἄπειρον καὶ ἄλλαι καταλήξεις εἰς τὰ τοπωνυμικὰ καὶ τὰ κτητορικὰ ἐπίθετα (ὡς Δουβέργε - αῖνα, Ταξειδι - ἀρα, Σκαλω - τή, Τρουλλο - τή κλπ.), συγγέονται δὲ ἀφ' ἐτέρου διὰ τῶν προτεινομένων καταλήξεων τύποι καὶ ἐπίθετα τῆς Θεοτόκου. Οἱ τύποι ἄλλως τε τῶν εἰκόνων τῆς Θεοτόκου (βρεφοκρατοῦσα καὶ δεομένη) εἶναι οἱ κύριοι, πᾶσαι δὲ αἱ λοιπαὶ διακρίσεις εἶναι παραλλαγαὶ τῶν δύο τούτων τύπων (πρβλ. Γ. Σωτηρίου, τὰ ἐπωνύμια τῆς Θεοτόκου, εἰς περιοδικὸν «Ὀρίζοντες», ἔτος Γ'. 1944, σελ. 724 κ.ἑ.).

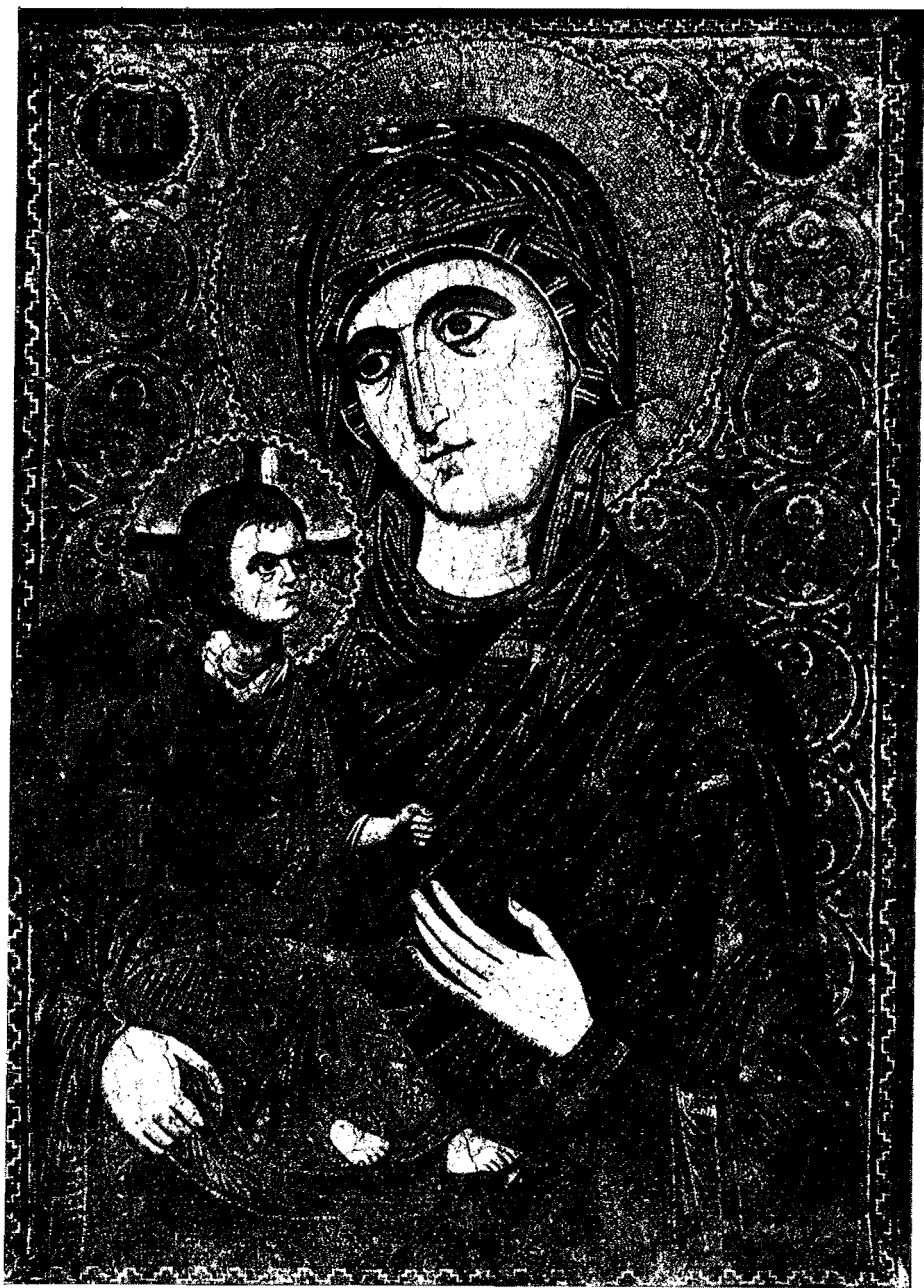
1. Ἡ Θεοτόκος μετὰ τοῦ Προφήτου Ἡσαίου
(τ. ιχογραφία τῆς κατακόμβης τοῦ ἁγ. Καλλίστου Ρώμης).

2. Ἡ Θεοτόκος ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀποστόλων Πέτρου
καὶ Παύλου (εἰς πυθμένα ὑαλίνου δοχείου ἐκ τῶν
εὑρεθέντων εἰς τὰς Κατακόμβας τῆς Ρώμης).

3. Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου εικονιζομένης ως βασιλίσσης (ψηφιδωτόν τῆς ἐν Ρώμῃ βασιλικῆς τῆς S. Maria Maggiore τοῦ ἔτους 432).

4. Ἡ Θεοτόκος δεξιοκρατοῦσα (ψηφιδωτὴ εἰκὼν τοῦ 12οῦ αἰ. τῆς Μονῆς τοῦ ὄρους Σινᾶ).

δ. Ἡ Θεοτόκος δεομένη μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «Ἡ Ἀχειροποίητος»
(τοιχογραφία 14ου αἰ. τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Νικολάου τοῦ Κυρίτση ἐν Καστορίῳ).

6. Εικόνη τῆς Θεοτόκου Ὁδηγήτριας 14ου αἰ. (εἰκόνη τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν).

7. Ἀνάγλυφος εἰκὼν εἰς τύπον Βλαχερνίτιδος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «Ἡ ἐπίσκεψις» (τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Μαζουνιτίσσης).

7α. Εἰκὼν τῆς Γεωργοσπηκίου (Ἀθηνιωτίσσης) (εἰκὼν τοῦ ναοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐν παλαιῷ Καίρῳ).

8. Εικόν 11-12 σι. τῆς Μονῆς Σινᾶ παριστῶσα ἄνωθεν τῶν θαυμάτων τοῦ Χριστοῦ 5 εἰκόνας τῆς Θεοτόκου (Βλαχερνίτισης, Ὁδηγητρίας, Πλατυτέρας, Ἁγιοσοριτίσης καὶ Χυμευτῆς).

9. Λεπτομέρεια τῆς εἰκ. 8
(Ἡ Βλαχερνίτισσα, παλαιότερου τύπου)

10

11

12

10-12. Αί παρατιθέμεναι εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὡς εἰ-
κόνες τοῦ Ἐθαγγελιστοῦ Λουκά (10 Μεγασπηλαιώτισσα, 11 Κυκλάωτισσα Κύπρου,
12 Σουμελιώτισσα Τραπεζούντος).

14. Εικών τῆς Θεοτόκου Γαλακτοτροφούσας
(εἰκὼν Βυζαντινοῦ Μουσείου).

18. Εἰκὼν τῆς Θεοτόκου Γλυκοφιλοῦσας
(εἰκὼν συλλογῆς Λαχάτσου).

15. Εἰκὼν τῆς Θεοτόκου τοῦ Πάθους (ἢ Ἀμόλυντος)
(εἰκὼν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁρους Σινᾶ).

16. Εικόνη τῆς ἁγίας Βάτου (τῆς μονῆς τοῦ ὄρους Σινᾶ).

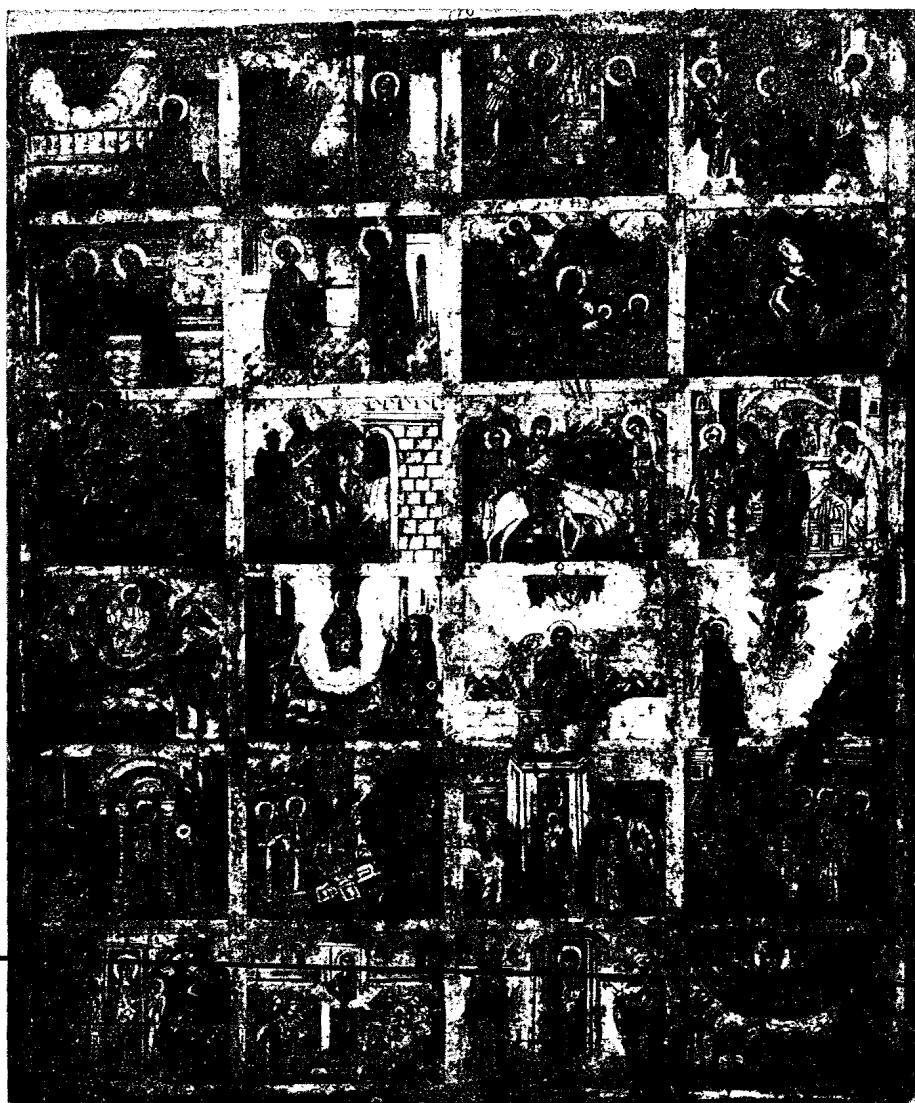
17. Εικών διδύμου Θεοτόκου (Γοργοπηκίδου και Πληροφορούσης) Κύπρου.

18. Εικών τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς
(Βυζαντινοῦ Μουσείου).

19. Ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Τριχερούσης τῆς μονῆς Χελανδαρίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

20. Εικόν μετὰ τῶν 24 Οἰκῶν τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου
(εἰκόν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου).

21. Εικών μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «Ἄνωθεν οἱ Προφῆται σὲ προκατήγγειλαν»
(εἰκὼν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου).

22. Εἰκὼν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: «Ἐπὶ Σοὶ χάρις»
(εἰκὼν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου).

Τέλος δύνανται νὰ προστεθῶσι καὶ ὀνόματα εἰκόνων ἐπηρεαζομένων ἐκ *δυτικῆς τέχνης*, ὡς ἡ εἰκὼν *Παναγίας τῆς λυπημένης*, εἰκονιζομένη μὲ τὸν Ἐσταυρωμένον ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς (κατὰ πρότυπα τῆς *Pietà* καὶ τῆς *Mater Dolorosa*) καὶ ἡ εἰκὼν τῆς βρεφοκρατούσης μὲ τὰ σύμβολα τοῦ Παύλου, ἡ ἐπιγραφομένη «*ἡ Ἀμόλυτος*» (βλ. καὶ ἄνωτέρω).

4. ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ

Πλείστοι εἶναι αἱ εἰκονογραφικαὶ συνθέσεις αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Θεοτόκον. Πλὴν τῶν εἰκόνων τῶν θεομητορικῶν ἑορτῶν (Εὐαγγελισμοῦ, Εἰσοδίων, Κοιμήσεως, Μεταστάσεως κλπ.) ἰδιάζουσαι σκηναὶ εἶναι: Ὁ Ἀκάθιστος καὶ αἱ σκηναὶ αἱ ἐπιγραφόμεναι διὰ τῶν ῥήσεων: «Ἐπὶ Σοὶ χαίρει» καὶ «Ἄνωθεν οἱ Προφῆται».

α) Ὁ Ἀκάθιστος (εἰκ. 20). Πολυσύνθετος εἰκὼν διηρημένη εἰς 24 σκηνάς, ἀντιστοιχοῦσας εἰς τοὺς 24 χαιρετισμοὺς τῆς Παναγίας, ἀριθμομένη καὶ ἐπιγραφομένη διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου (Ἄγγελος πρωτοστάτης... Βλέπουσα ἡ ἅγια... Γνωσὶν ἄγνωστον γῶνα... κλπ.).

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον, αἱ σκηναὶ διακρίνονται εἰς *ιστορικὰς* καὶ *θεολογικὰς* (χριστολογικὰς καὶ θεομητορικὰς).

Αἱ ἀπὸ τῶν γραμμάτων Α—Μ εἶναι *ιστορικαὶ* εἰκονίζουσαι τὸν Εὐαγγελισμόν, τὴν Γέννησιν, τὴν προσκύνησιν τῶν Μάγων, τὴν φυγὴν εἰς Αἴγυπτον καὶ τὴν Ὑπαπαντὴν.

Αἱ ἀπὸ τῶν γραμμάτων Ν—Ω εἶναι *θεολογικαί*, ἦτοι:

1) *Χριστολογικαί*: Αἱ εἰκονίζουσαι τὸν Χριστὸν ὡς δημιουργόν, ὡς Θεάνθρωπον, ὡς Ἀυτρωτὴν τοῦ Κόσμου, ὡς λαμπάδα φωτίζουσαν τὸν Κόσμον, ὡς Παντοκράτορα, ὡς συγχωροῦντα τοὺς ἁμαρτωλοὺς, 2) *Θεομητορικαί*: Εἰκονίζουσαι τὴν Θεοτόκον ὡς ζῶντα ναὸν τῆς Θεότητος, ὡς προστασίαν, ὡς λαμπάδα φωτίζουσαν τὸν Κόσμον, ὡς προσκυνουμένην ὑπὸ τῶν Ἀγγέλων, τῶν σοφῶν καὶ τῶν ῥητόρων καὶ ἐν τῇ πανσέπτῳ αὐτῆς εἰκόνι.

Ἡ εἰκονογράφησις τοῦ Ἀκαθίστου ἀναφαίνεται κυρίως ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς χειρόγραφα Ψαλτήρια (ὡς τὸ Σερβικόν 14ου αἰ.) καὶ εἰς τοιχογραφίας (Παντάνασα τοῦ Μυστρᾶ 15ου αἰ. κ. ἀλλαχοῦ, ἰδίως εἰς ναοὺς τῆς Σερβίας) συνεχίζεται δὲ εἰς μεταβυζαντινοὺς χρόνους καὶ εἰς φορητὰς εἰκόνας μὲ πλείστας διαφορὰς εἰς τὰς καθ' ἕκαστον σκηνάς, ὀφειλομένης εἰς διάφορα ἀρχέτυπα, διαμορφωθέντα εἰς διάφορα κέντρα. Ὅμοιως κοσμοῦνται διὰ τῶν παραστάσεων τοῦ Ἀκαθίστου ἱερατικὰ ἄμφια (βλ. λ.χ. *Γ. Σωτηρίου*, *Κειμήλια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Ἀθῆναι 1937, σ. 46 κ. ἑ. ὅπου περιγράφονται αἱ διαφοραὶ εἰς ἐπιτοραχίλιον τῶν Πατριαρχείων).

Λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν σκηνῶν παρέχει ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων τοῦ Ἄθω, Πητρούπολις 1909, 147 κ.ἑ. (ἔκδ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως).

β) Ἄνωθεν οἱ Προφῆται (εἰκ. 21). Σύνθεσις εἰκονιζομένη συνήθως

εἰς τρούλλους ναρθήκων (βλ. Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων τοῦ Ἁθῶ, ἔ. ἄ. σ. 146, 220, 282) καὶ εἰς φορητὰς εἰκόνας, δι' ἧς παρίσταται εἰς τὸ μέσον ἔνθρονος ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα σεβομένη ὑπὸ ἀγγέλων καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ Προφητῶν κρατούντων εἰλητάρια, ἐφ' ὧν ἀναγράφονται προφητικαὶ ρήσεις, ἐν ᾧ ἡ ὅλη παράστασις φέρει τὸν τίτλον «Ἄνωθεν οἱ Προφῆται σὲ προκατήγγειλον» (Ἑρμηνεία, ἔ. ἄ. σ. 147).

γ) **Ἐπὶ Σοὶ χαίρει.** (Εἰκ. 22). Ὁμοίως εἰς τρούλλους ναρθήκων καὶ φορητὰς εἰκόνας εἰκονιζομένη σύνθεσις, εἶδος ἀποθεώσεως τῆς Θεοτόκου μὲ ἀγγέλους κρατοῦντας εἰλητάρια περιέχοντα χαιρετισμοὺς πρὸς τὴν Θεοτόκον ὑπὸ τῶν εἰκονιζομένων ταγματῶν ἁγίων φερομένων ἐπὶ νεφελῶν, τῶν Ἀποστόλων, τῶν Ἱεραρχῶν, τῶν μαρτύρων, τῶν δσίων, τῶν βασιλέων, τῶν δικαίων, τῶν προπατόρων μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων κλπ. (Ἑρμηνεία ἔ. ἄ. σ. 146 κ. ἑ.).

(Συνεχίζεται)